Vestimentaţia laică din tablourile ctitorilor de biserici – o identitate a spaţiului argeşean în secolul al XVII-lea

Ancuța-Elena SOARE (PUNGOI)[*],
Elena DRĂGAN (POPESCU)[**]

„Originalitatea unui popor nu se manifestă numai în creațiile ce-i aparțin exclusiv, ci și în modul cum asimilează motivele de largă circulație" (Blaga 1969: 241).

Key-words: *culture*, *image*, *history*, *Argeș district*

Metodologie şi contexte teoretice

Cercetarea prezentată în rândurile de mai jos constituie o analiză vizuală a tablourilor votive care ilustrează ctitorii din bisericile din secolul al XVII-lea, din judeţul Argeş, zona Leordeni. Baza teoretică a studiului este conceptul de *cultură* al lui Edgard Schein, care susţine că liderul este cel care iniţiază ceea ce se comunică, cum şi cu ce scop, despre grupul pe care îl reprezintă.

Din perspectiva acestui autor, *cultura* este un „fenomen care face ca ritualurile, valorile şi comportamentele să se lege într-un tot unitar" (Schein 1997: 16). Astfel termenul de *cultură* poate fi interpretat şi ca un „mecanism de control social şi poate deveni baza pentru a manipula în mod explicit membrii unei societăţi cu scopul de a percepe, gândi şi simţi într-un anumit fel" (Van Maanen and Kunda, *apud* Schein 1968: 19).

Conform acestei teorii a culturii, se poate construi o analiză pe trei nivele: cel al Artefactelor, pentru ceea ce este vizibil, cel al Valorilor şi Credinţelor declarate, unde se află filosofia de viaţă a grupului respectiv şi cel de-al treilea, care se referă la Presupuneri ascunse, percepţii, gânduri, gesturi (Schein 1997: 26).

Plecând de la această teorie, lucrarea încearcă o analiză vizuală a acestor tablouri votive. În rândurile de mai jos va fi prezentată interpretarea acestora şi punerea lor în context istoric. Metoda folosită este cea structuralist-semiotică. Imaginile vizuale vor fi interpretate ca „deformare" a realităţii, ca simbolism şi ca sisteme semiotice (Marinescu 1999: 23).

Perspective asupra culturii vestimentare locale din secolul al XVII-lea

Ca o etapă premergătoare a modernităţii atât în spaţiul european, cât şi în cel românesc, secolul al XVII-lea este dominat, în stilul vestimentar, de cele două

[*] Muzeul Județean Argeș, România.
[**] Universitatea din Pitești, România.

BDD-V2565 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

influenţe: orientală şi occidentală, ilustrate prin lupta pe plan socio-politic în Muntenia, dar mai ales în zona Argeşului.

Stroe Leudreanu este unul din promotorii culturii argeşene, personalitate controversată, care a jucat un rol important în viaţa social-economică şi politică, deţinând timp de 18 ani următoarele dregătorii: mare stolnic, mare vistier, mare logofăt şi mare vornic, iar aproape 2 ani fiind ispravnicul scaunului Bucureşti, alături de alţi boieri (Spiridon 2011: 9).

El este personaj cu înclinaţii culturale prin ctitorirea de biserici, construirea de case şi conace (de exemplu, Conacul de la Goleşti, Casele din Bucureşti în locul unde astăzi se găseşte clădirea CEC-ului, Casele de la Leurdeni, Sf. Treime de la Goleşti, reparaţii la mânăstirea Vieroş), cruci (Cristocea 2005a: 261). Aceste ctitorii trebuiau să asigure proprietarului confortul (în cazul celor laice) sau să fie ofrandă adusă divinităţii (în cazul celor ecleziastice), dar, în ambele situaţii, urmau să îi sporească prestigiul în societatea vremii (Potra 1960: 175–177).

În Argeş nu s-au păstrat reprezentări votive ale acestui ctitor de biserici şi ale familiei sale, ci doar o copie în Cabinetul de stampe al B.A.R. (nr. 14173), după fresca biserici dispărute din Leordeni, în care el este înfăţişat alături de cea de-a doua soţie a sa, Vişa, şi copiii lor Matei, Radul, Hr(i)za şi Fota (fig.1).

Fig. 1

Capul descoperit, ras, cu smoc în faţă, după moda constantinopolitană, cu barbă de lungime medie, bine îngrijită, conturează moda de început de secol în rândul elitei societăţii medievale româneşti, surprinsă şi de călugărul Niccolo Barsi în Moldova: „moldovenii se îmbracă la fel ca turcii, de care se deosebesc numai prin

BDD-V2565 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

faptul că aceştia poartă un ciuf de păr, care porneşte din creştetul capului şi pe frunte este lat de vreo trei degete" (Holban 1968: 30).

Pe deasupra, aşa cum se remarcă din imagine, poartă o şubă îmblănită în interior, cu cheotori aurite şi misadă. Din şuba uşor deschisă se întrevăd mânecile trei sferturi unei feregele albastre, scurte tivite cu fir. Pe dedesupt poartă o dulamă, aurită, cu manşete strâmte prinsă cu bumbi, iar la braţ se poate observa nodul unui taclit cărămiziu.

În secolul al XVII-lea sunt foarte întâlnite în vestimentaţia boierilor *conteșurile* din postav colorat (vișiniu, roșu, albastru, galben), de croială polonă (Alexianu 1971: 276) cu misade de samur sau zibelină prelungite în șuvițe subțiri până la poale lungilor haine (Alexianu 1971: 22), cu patru mari *sponciuri* (nasturi) din argint. Pe dedesubt poartă anterie lungi până în pământ, croite din materiale scumpe, prinse la brâu cu taclituri colorate – şaluri turceşti din mătase (Alexianu 1971: 243). În picioare poartă cizme cu toc de influenţă polonă, care se făceau în manufacturile transilvane, din piele galbenă întoarsă, roşul fiind culoarea rezervată familiilor domneşti (Alexianu 1971: 270).

Soţia Vişa (fig. 1) este înfăţişată purtând o rochie de „naturale", din tafta albă, cu mânecile strâmte, marcată la brâu de un cordon fin galben, posibil lucrat în fir aurit. Pe deasupra poartă o *feregea* lungă, de culoare galbenă, frumos ornamentată, marcată de *chiotori*, tivită la gât şi mâneci cu blană. Părul este pieptănat cu cărare pe mijloc şi ascuns sub pălăria cu boruri late cusută cu mărgăritare şi pietre preţioase. La gât poartă şiraguri de mărgăritare, completate de cercei cu montura alcătuită din trei pandantive, susţin pietre preţioase de culoare roşie (Popescu 1970: 19). În picioare se observă încălţămintea, care este asemănătoare cu a soţului.

Tinerii băieți poartă veşminte asemănătoare cu ale lui Stroe Leurdeanu, deosebindu-se totuşi printr-un colorit mai viu şi prin faptul că Radu, care este reprezentant în plan principal (probabil este cel mai mare în etate dintre feciorii vornicului), poartă şuba direct peste dulamă şi pare a ţine în mână, în semn de respect, o căciulă din stofă groasă roşie tivită cu blană, pe când cealaltă mână este dusă către umăr în mod sugestiv, ca pentru o plecăciune.

O altă imagine sugestivă a influenţelor vestimentare o reprezintă familia Vlădescu, ctitori ai mânăstirii Aninoasa din județul Argeș, unde se găsesc înfățișați pe peretele vestic, pe partea dreaptă dinspre sud a pronaosului, aşa cum sunt menționați și în pisanie, biv vel Clucer Tudoran și soția sa jupânița ego Alexandra alături de 11 copii (șapte fete și patru băieți), aşezați în partea stângă (Răuțescu 1933: 10).

BDD-V2565 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

Fig. 2

Biv vel Clucer Tudoran este înfățișat alături de cei patru fii ai săi: Șerban, Radul, pe al cărui cap are așezată mâna sa, Iordache și Șerban, în veșmintele specifice secolului al XVII-lea: *conteșuri* din postav colorat (vișiniu, roșu, albastru, galben), de croială polonă (Alexianu 1971: 276), cu misade de samur sau zibelină, prelungite în șuvițe subțiri până la poale lungilor haine, cu patru mari *sponciuri* din argint. Pe dedesubt se observă anterie lungi până în pământ, din material scump, prinse la brâu cu tacluri – șaluri turcești din mătase colorată (Alexianu 1971b: 22).

Trei dintre băieți au în mână câte o floare, însemn al nobleței și purității, pe când părintele lor susține cu o mână macheta edificiului. Toți au părul tuns scurt și capul descoperit. Clucerul poartă barbă albă, îngrijită, care îi subliniază vârsta. Încălțămintea personajelor masculine nu mai este vizibilă.

Poate, după finalizarea restaurării, vor ieși la iveală noi detalii importante legate de costumația acestora.

Într-o vestimentație deosebită este înfăţişată şi jupânița ego Alexandra (fig. 2), care poartă o cabaniță dintr-un postav verde, cu misadă (guler din blană) aplicată la gât în sens circular, subțire, pe toată lungimea acesteia, pe margini, și la mâneci, cu *găitane* și *sponciuri* aurite. Aceasta este prinsă doar la gât, lăsând să se vadă o rochie de culoare roșie; talia este marcată cu un taclit. Părul pieptănat cu cărare pe mijloc și prins la spate este acoperit de o năframă transparentă, ceea ce permite privitorului să observe pietrele rubinii ale cerceilor; de asemenea, poartă şi inele. Vârsta soției

BDD-V2565 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

clucerului este subliniată de floarea cu trei ramuri, pe care aceasta o ține în mâna dreaptă.

Copilele jupâniței, Bălașa, Ancuța, Vlada, Ancuța, Catrina, Tudorana și Ilinca (fig. 2) sunt îmbrăcate mai bogat decât mama lor, cu rochii frumos brodate, până la brâu și pe poale, cu motive geometrizate, pe deasupra purtând cabanițe din postavuri viu colorate, îmblănite pe margini. La gât au câte trei șiraguri de mărgăritare, atât de apreciate în secolul al XVII-lea. În urechi, ca și jupânița ego Alexandra, poartă cercei cu pietre rubinii, părul fiind pieptănat tot cu cărare pe mijloc și prins la spate cu panglici de culoare roșie. Faptul ca nu poartă năframă le specifică inocența vârstei, apartenența nobilă fiind subliniată de floarea deținută de Tudorana. În picioare poartă cizmulițe cu toc, de culoare gălbuie, de influență polonă.

Aceste portrete votive ale Bisericii Mânăstirii Aninoasa sunt destul de evocatoare pentru a contura bogăția veșmintelor din veacul al XVII-lea, specific cinului boieresc.

Mareş Băjescu, un alt comanditar al acestui veac, o personalitate activă, s-a ridicat dintre orășenii din Câmpulung-Muscel, marcându-se, astfel, evoluția societăţii din Ţara Românească. Asemenea lui Stroe Leurdeanu, principalul său oponent politic, a ridicat clădiri laice şi ecleziastice: Schitul Cornăţel, Biserica de la Băjeşti, Curtea Boierească de la Băjeşti (Cristocea 2005: 17). Dintre funcţiile importante deţinute, amintim: logofăt în cancelaria domnească a lui Matei Basarab, mare vistier, mare vornic şi nu în ultimul rând cea mai importantă titulatură – cea de ban (Cristocea 2005: 17). Reprezentarea murală a lui Mareş Băjescu şi a familiei sale se găseşte la Biserica de la Băjeşti, pe peretele de apus al naosului. Comanditarul este înfăţişat alături de soţia sa, Maria, şi de copii: Fiera, Vişa, Ilinca, Matei, Mihai şi Gheorghe (fig. 3).

BDD-V2565 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

Fig. 3

Mareș este înfățișat alături de fiii săi, îmbrăcați în cabaniţe, care în acest veac ajung să substituie încet şubele. Personajele masculine sunt tunse după moda ţarigrădeană, cu smoc de păr în faţă. Pe dedesubt, băieţii poartă anterie albe, pe când tatăl este îmbrăcat cu unul de culoare galbenă. Putem presupune că acestea puteau fi cusute cu fir, aşa cum se practica în acele vremuri; detaliile acestor ţinute pierzându-se în urma restaurărilor făcute de-a lungul timpului.

Jupâneasa Maria poartă, ca şi fiicele sale, o *sucnă* de culoare albă, cu mânecile strânse pe braţ, peste care poartă *conteşul* de proveniență polonă, despicat în faţă, cu misadă. Pe cap poartă un văl alb, iar fetele au o bentiță albă, probabil din *horbotă* (dantelă). Nici aici obiectele de podoabă nu lipsesc, jupâneasa şi fiicele sale fiind pictate cu cerceii şi, bineînțeles, şiraguri de mărgăritare (Nanu 1976: 127).

În veacul al XVII-lea, cămașa munteană purtată de femei pe dedesubt se caracterizează prin mânecile lungi, croite dintr-o bucată de pânză, de care are atașată o broderie sau un galon țesut cu fir, care se răsucește în spirală pe braț. Broderia cu fir de argint aurit și mărgăritare, împodobind bogat cămășile era dispusă asemenea celei din portul popular de azi (Nicolescu 1970: 159).

Rochiile brodate la gât, tivite cu o blăniță îngustă, și având mâneci strâmte au luat treptat locul celor răscroite, către sfârșitul secolului al XVII-lea (Dunăre 1985: 44–45). Materialele din care se fac rochiile sunt diverse, în general, fiind vorba despre țesături de mătase cu fir, de proveniență orientală (atlaz, serasir etc.) sau mătăsuri italiene (Nicolescu 1970: 164).

BDD-V2565 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

Prin tablourile votive, reprezentanţii boierimii din ţărilor române se raliază la curentul european, care a cunoscut o perioadă de avânt odată cu renașterea, în care, prin reprezentările portretistice regale și nobiliare, se încearcă găsirea unei identități sociale (Fozza et al. 2005: 159). Bijuteriile, accesoriile, costumele care se regăsesc în picturi reprezintă un cod vestimentar, un *cin* care subliniază apartenența individului la o clasă socială și culturală, diferențiindu-l de restul maselor (Alexianu, 1971a: 17).

Portul marilor familii dominante oferă, prin elementele ținutelor, o imagine a cinului boieresc specific, conturând vag moravurile acestei epoci, așa precum afirma Neagoe Basarab în povețele sale în secolul al XVI-lea către fiul său Teodosie:

> să te împodobești și tu cu haine frumoase […], să ieși cu mare slavă și să ședzi în jelțul tău […] și sfetnicii tăi cei bătrâni să șadă pe scaunele lor, unde le este locul și li se cade. Iar boierii cei tineri să fie împodobiți cum se cuvine și să stea toți, de-a rândul, împrejurul tău (Neagoe Basarab, *apud* Alexianu 1971a: 173).

Astfel, veacul al XVII-lea, în zona Argeşului, este caracterizat prin ţinute bizantine cu influenţe apusene, în special poloneze, ca o replică la influența otomană, fapt care se face simțit tot mai pregnant în rândul elitelor spre finele acestui secol. Cercetarea de faţă reuşeşte să reconstituie un tablou al acestei epoci istorice, arătând importanţa picturilor votive. Ipotezele stabilite în lucrare pot constitui punctul de plecare pentru o abordare metodologică mai riguroasă a acestui demers ştiinţific, prin lărgirea eşantionului de tablouri votive analizate.

Bibliografie

a. Izvoare și lucrări de referință

Holban 1968: Maria Holban (ed.), *Călători străini despre Ţările române*, vol. IV, ediție îngrijită de Maria Holban, București, Editura Științifică.

Alexianu 1971a: Alexandru Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, vol. I, București, Editura Meridiane.

Alexianu1971b: Alexandru Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, vol. II, București, Editura Meridiane.

Dunăre 1985: Nicolae Dunăre, *Broderia populară românească*, București, Editura Meridiane.

Nicolescu 1970: Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în țările române. Secolele XIV-XVII*, București, Editura Științifică.

Nanu 1976: Adina Nanu, *Artă, stil, costum*, București, Editura Meridiane.

Popescu 1970: Marin-Matei Popescu, *Podoabe medievale în ţările române*, București, Editura Meridiane.

b. Literatură secundară

Blaga 1969: Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, ediție îngrijită de Dumitru Ghișe, București, Editura pentru Literatură Universală.

Cristocea 2005a: Spiridon Cristocea, *Din trecutul marii boierimi muntene, marele ban Mareș Băjescu*, Brăila, Editura Istros.

Cristocea 2011b: Spiridon Cristocea, *Din trecutul marii boierimi muntene. Marele vornic Stroe Leurdeanu*, Brăila, Editura Istros.

BDD-V2565 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

Fozza et al. 2005: Claude Fozza, Anne-Marie Garat, Françoise Parfait, *Petite fabrique de l´image*, Paris, Magnard.
Marinescu 1999: Valentina Marinescu, *Metode de studiu în comunicare*, Bucureşti, Editura Niculescu.
Potra 1960: George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București(1594−1821)*, București, Editura Academiei.
Răuțescu 1933: Pr. Ioan Răuțescu, *Mânăstirea Aninoasa din judeţul Muscel*, Câmpulung Muscel, Tipografia şi Librăria Gheorghe N. Vlădescu.
Schein 1997: Edgard Schein, *Organisational Culture and Leadership*, San Francisco, Jossez-Bass Publishers.

Church Founders' Costumes − a Cultural Identity for Argeș Space in the Seventeenth Century

The approach presented below is the core idea for a more elaborated study on the founders' representation in the local churches (Argeş district). In literature there are several references to this type of research and they are taken into consideration in this article. In the first part is going to be presented a reference to the cultural effect of such an image. The second part is the historical background reconstruction and a correlation with what it can be seen in the paintings. For the image analysis will be used a visual evaluation to point out the main figure expression, mimic and gesture. In the same time the leaders presented in the paintings will be described from the clothing to the material they wear. The conclusions of this article are applied to the 17th century local churches founders. Therefore their costumes are characterised by the byzantine stile influenced by the Polish and Turkish fashion design. This exchange of culture was possible with the permanent elite movement towards those centres.

BDD-V2565 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)